

Sygn. akt V CSK 623/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 31 stycznia 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Strzelczyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Marian Kocon

SSN Marta Romańska

w sprawie z powództwa W. W.

przeciwko [...] Towarzystwu Ubezpieczeń [...] S.A. w W.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym

w Izbie Cywilnej w dniu 31 stycznia 2019 r.,

skargi kasacyjnej pozwanego od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 9 sierpnia 2017 r., sygn. akt I ACa [...],

uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu w [...] pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Wyrokiem z 13 września 2016 r. Sąd Okręgowy w [...] oddalił powództwo W. W. przeciwko [...] Towarzystwu Ubezpieczeń [...] S.A. w W. o zapłatę 500.000 zł z tytułu zawartej umowy ubezpieczenia na wypadek śmierci.

Sąd Okręgowy ustalił, że powód jest uposażonym z polisy ubezpieczeniowej syna M. W. z 30 kwietnia 2013 r., która obejmowała świadczenie w wysokości 500.000 zł na wypadek śmierci wskutek nieszczęśliwego wypadku. Ubezpieczony M. W. zginął w wypadku drogowym dnia 28 sierpnia 2013 r. Doszło do niego na skutek najechania na głębokie koleiny w nawierzchni drogi w trakcie wykonywania manewru zmiany pasa ruchu, w wyniku którego ubezpieczony utracił panowanie nad kierowanym pojazdem C.. Miejsce występowania tych kolein nie było oznakowane. Pojazd, którym poruszał się ubezpieczony był zarejestrowany jako motocykl. M. W. nie posiadał prawa jazdy kategorii A, odbył jedynie kurs na prawo jazdy tej kategorii. Posiadał prawo jazdy kategorii B. Zgodnie z art. 8 lit. c odpowiedzialność pozwanego z umowy ubezpieczenia jest wypłacona jeżeli nieszczęśliwy wypadek, w wyniku którego ubezpieczony zmarł, został spowodowany lub miał miejsce w następstwie prowadzenia pojazdu mechanicznego lub innego środka transportu przez ubezpieczonego bez uprawnień.

Sąd Okręgowy przyjął, iż M. W. w dacie wypadku nie miał uprawnień do prowadzenia pojazdu zarejestrowanego jako motocykl i to wyłączyło odpowiedzialność ubezpieczeniową pozwanego. W związku z zarzutem powoda Sąd Okręgowy przyjął, iż brak jest podstaw aby w oparciu o art. 385¹ § 2 k.c. uznać za abuzywne postanowienie art. 8c wyłączające ochronę ubezpieczeniową.

Powód wniósł apelację od wyroku Sądu Okręgowego, w której zarzucił naruszenie przepisów prawa procesowego:

- art. 233 § 1 k.p.c. przez pominięcie stwierdzenia zawartego w opinii biegłego odnośnie do homologacji pojazdu C. jako motocykla (wymagane prawo jazdy kat. A) lub innego pojazdu samochodowego (wymagane prawo jazdy kat. B) w zależności od wyposażenia, co doprowadziło do błędnego ustalenia, że pojazd ten był motocyklem, podczas gdy pojazd ten w zależności od homologacji mógł być

motocyklem albo samochodem; a nadto przez pominięcie przy ocenie dowodów pism Rzecznika Ubezpieczonych;

- art. 328 § 2 k.p.c. przez niewyjaśnienie podstawy prawnej w zakresie niezastosowania wynikającej z art. 2 Konstytucji zasady ochrony praw nabytych w odniesieniu do uprawnień do kierowania pojazdami uzyskanymi przez M. W. i pominięcie faktu, iż do 18 stycznia 2013 r. prawo jazdy kategorii B obejmowało uprawnienie do kierowania motocyklami trójkołowymi i czterokołowymi.

W ramach przepisów prawa materialnego powód zarzucił naruszenie:

- art. 6 ust. 1 pkt 6 ustawy o kierujących pojazdami w zw. z art. 2 pkt 33 ustawy Prawo o ruchu drogowym w brzmieniu obowiązującym od 19 stycznia 2013 r. przez ich niewłaściwe zastosowanie i błędne ustalenie, że M. W. nie posiadał uprawnień do kierowania pojazdem (motocyklem), podczas gdy do ustalenia posiadania tych uprawnień należało zastosować art. 88 ust. 2 pkt 3 ustawy Prawo o ruchu drogowym w brzmieniu obowiązującym do dnia 18 stycznia 2013 r. w zw. z art. 2 Konstytucji RP i w konsekwencji uznać, że M. W. posiadał uprawnienie do kierowania pojazdem (motocyklem) trójkołowym;

- art. 65 § 1 k.c. w zw. z art. 56 k.c. przez jego niewłaściwe zastosowanie i dokonanie błędnej wykładni art. 8 lit. c wzorca umowy dodatkowej - śmierć wskutek nieszczęśliwego wypadku przez zinterpretowanie go jako wyłączającego odpowiedzialność ubezpieczyciela w każdym wypadku, gdy ubezpieczony, który poniósł śmierć w wyniku nieszczęśliwego wypadku nie posiadał uprawnień do kierowania pojazdem, bez względu na występowanie związku przyczynowego między brakiem uprawnień a wypadkiem, podczas gdy prawidłowa jego wykładnia nakazuje uznać, że ubezpieczyciel nie ponosi odpowiedzialności jedynie wtedy, gdy zachodzi związek przyczynowy między brakiem uprawnień do kierowania pojazdem a zaistniałym wypadkiem i jego skutkami;

- art. 385¹ § 1 k.c. przez jego błędną wykładnię i przyjęcie, że postanowienie art. 8 lit. c wzorca umowy dodatkowej - śmierć wskutek nieszczęśliwego wypadku nie zawiera klauzuli abuzywnej z uwagi na brak rażącego naruszenia interesów konsumentów, podczas gdy prawidłowa wykładnia prowadzi do wniosku przeciwnego, że postanowienie to rażąco narusza interesy konsumentów

w zakresie w jakim wyłącza odpowiedzialność ubezpieczyciela w przypadku, gdy nie zachodzi związek przyczynowy między brakiem uprawnień do kierowania pojazdami a zaistniałym wypadkiem lub jego skutkami, i przez to jest niedozwolone.

W toku postępowania apelacyjnego powód wyjaśnił, że M. W. nie mógł przystąpić do egzaminu na prawo jazdy kat. A, ponieważ jego niepełnosprawność uniemożliwiła mu kierowanie pojazdem jednośladowym - klasycznym motocyklem, a obowiązujące przepisy nie dopuszczają możliwości zdania części praktycznej egzaminu na prawo jazdy kategorii A innym pojazdem, w tym pojazdem trójkołowym. Zaakcentował, że skoro w postępowaniu administracyjnym o nadanie uprawnień do kierowania pojazdami, motocykl trójkołowy nie jest kwalifikowany jako pojazd kategorii A (motocykl) i przez to nie można na nim zdawać egzaminów państwowych, to w konsekwencji nie można też uznać, że jedynym możliwym uprawnieniem do kierowania takim pojazdem jest prawo jazdy kategorii A.

Sąd Apelacyjny w [...] na skutek apelacji powoda zmienił zaskarżony wyrok Sądu Okręgowego w K. w ten sposób, że uwzględniając w całości powództwo zasądził od pozwanego na rzecz powoda kwotę 500 000 (pięćset tysięcy) złotych z ustawowymi odsetkami od 21 października 2013 r.

Sąd Apelacyjny oparł się na dotychczasowych ustaleniach faktycznych poczynionych przez Sąd Okręgowy co do przebiegu i przyczyn wypadku drogowego, jak i treści łączącej strony umowy ubezpieczenia. Zgodził się z Sądem Okręgowym, iż pomimo szczególnych okoliczności dotyczących możliwości uzyskania prawa jazdy kategorii A przez M. W., nie są one w stanie wzruszyć prawidłowości ustalenia, że w dacie wypadku nie posiadał on uprawnień do prowadzenia pojazdu kategorii A a okoliczności te nie mogą w żadnym stopniu obciążać ubezpieczyciela.

Sąd Apelacyjny przyznał jednak rację apelującemu, iż Sąd Okręgowy wadliwie zinterpretował treść art. 8 lit. c łączącej M. W. z pozwanym umowy dodatkowej - śmierć wskutek nieszczęśliwego wypadku, który stanowił, że ubezpieczyciel nie wypłaci uposażonemu sumy ubezpieczenia, jeżeli nieszczęśliwy wypadek, w wyniku którego ubezpieczony zmarł został spowodowany lub miał miejsce w następstwie prowadzenia pojazdu mechanicznego lub innego środka

transportu przez Ubezpieczonego, który nie był do tego uprawniony. Z treści tego postanowienia nie powinno się wyprowadzać wniosku, iż pozwany nie ponosi odpowiedzialności w każdym przypadku, gdy dojdzie do nieszczęśliwego śmiertelnego wypadku, podczas którego ubezpieczony prowadził pojazd, nie będąc do tego uprawnionym. Literalna wykładnia tego postanowienia prowadziła zdaniem Sądu do wniosku przeciwnego, a mianowicie, iż wyłączenie odpowiedzialności pozwanego następuje tylko wówczas, gdy wypadek został spowodowany przez ubezpieczonego nie posiadającego uprawnień lub miał miejsce w następstwie prowadzenia pojazdu bez uprawnień. Zatem pierwszym czynnikiem wyłączającym odpowiedzialność ubezpieczonego jest spowodowanie wypadku przez ubezpieczonego, a taka sytuacja w sprawie nie występuje. Natomiast drugim czynnikiem wyłączającym odpowiedzialność pozwanego jest istnienie związku przyczynowego między wypadkiem a kierowaniem pojazdem bez uprawnień - oznacza to sytuację, w której choć ubezpieczony nie spowodował wypadku, to nie doszłoby do niego, albo nie był on śmiertelny, gdyby miał on uprawnienia do kierowania tym pojazdem, zatem między brakiem uprawnień a wypadkiem musiałby zachodzić związek przyczynowy. W rozpatrywanej sprawie brak uprawnień do prowadzenia motocykla nie stanowił przyczyny ani współprzyczyny wypadku, ponieważ jego posiadanie nie zapobiegło wypadkowi, ani jego skutkiem skoro wyłączną przyczyną wypadku był zły stan nawierzchni jezdni.

Taka wykładnia postanowienia art. 8 lit. c umowy ubezpieczenia jest zdaniem Sądu Apelacyjnego zgodna nie tylko z jego literalnym brzmieniem, ale także uwzględnia dyrektywy wykładni oświadczenia woli określone w art. 65 k.c. Ponadto jest zgodna z dobrymi obyczajami i zasadami współżycia społecznego, a w końcu jest zgodna z regulacją art. 385¹ k.c., ponieważ nie kształtuje praw i obowiązków konsumenta sprzecznie z dobrymi obyczajami i nie narusza jego interesów.

Pozwana spółka [...] Towarzystwo Ubezpieczeń [...] S.A. w W. wniosła skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego. Zarzuciła w niej naruszenie art. 65 § 1 i 2 k.c. przez jego niewłaściwe zastosowanie i uznanie, że art. 8 lit. c) umowy dodatkowej – śmierć wskutek nieszczęśliwego wypadku, nie wyłącza

odpowiedzialności gwarancyjnej ubezpieczyciela a także przez pominięcie wykładni językowej, funkcjonalno – celowościowej oraz systemowej i dokonanie wykładni w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego, zasadami logicznego rozumowania i doświadczenia życiowego podczas, gdy prawidłowa wykładnia tego artykułu uwzględniająca te reguły prowadzi do wniosku, że pozwany jest zwolniony od obowiązku wypłaty sumy ubezpieczenia w przypadku śmierci ubezpieczonego wskutek nieszczęśliwego wypadku w każdej sytuacji, gdy wypadek ten nastąpił w wyniku prowadzenia pojazdu mechanicznego przez ubezpieczonego, który nie był do tego uprawniony. Ponadto, zdaniem wnoszącego skargę kasacyjną został naruszony art. 805 § 1 k.c. w zw. z art. 805 § 2 k.c. przez zasądzenie sumy ubezpieczenia pomimo, iż do śmiertelnego wypadku doszło w okolicznościach zwalniających pozwanego z obowiązku świadczenia.

Na tych podstawach pozwany wniósł o uchylenie zaskarżonego i jego zmianę przez oddalenie w całości apelacji powoda od wyroku Sądu pierwszej instancji. Jednocześnie pozwany wniósł o nakazanie zwrotu wyegzekwowanego od pozwanego świadczenia.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Do określenia, jakie zdarzenia zostało objęte ubezpieczeniem osobowym i jakie okoliczności wyłączają odpowiedzialność ubezpieczyciela konieczne jest dokonanie wykładni umowy ubezpieczenia wraz z integralną jej częścią, którą stanowią ogólne warunki ubezpieczenia, przy uwzględnieniu reguł określonych w art. 65 § 2 k.c. Przepis ten decyduje o tym, że każda umowa podlega wykładni sądowej, której celem jest ustalenie miarodajnego znaczenia czynności prawnej, koniecznego dla określenia praw i obowiązków jej stron. Proces wykładni rozpoczyna się od wykładni językowej, a kończy z chwilą uzyskania, w wyniku zastosowania kolejnych reguł wykładni, rezultatu w postaci ustalenia rzeczywistego znaczenia prawnego umowy. Uzasadnienie zaskarżonego orzeczenia nie potwierdza, że zostały zastosowane przez Sąd drugiej instancji dyrektywy wynikające z art. 65 § 2 k.c. Sąd Apelacyjny w istocie poprzestał bowiem na literalnym brzmieniu postanowienia umownego wyłączającego odpowiedzialność gwarancyjną ubezpieczyciela a następnie ograniczył się do ogólnych deklaracji, iż

jego wnioski odwołujące się do warstwy językowej są zgodne z dyrektywami wykładni przewidzianymi w art. 65 k.c., bliżej nieokreślonymi dobrymi obyczajami i zasadami współżycia społecznego, czy też z art. 385¹ k.c. Ten sposób wypełnienia nakazów wynikających z art. 65 § 2 k.c. uniemożliwia sprawdzenie, czy został osiągnięty prawidłowy rezultat wykładni zwłaszcza, iż sama warstwa językowa nie uprawnia do wniosków, które sformułował Sąd drugiej instancji.

Według poddanego analizie tego Sądu postanowienia art. 8 lit. c) umowy dodatkowej – śmierć wskutek nieszczęśliwego wypadku: „[...] *nie wypłaci Sumy ubezpieczenia, jeżeli Nieszczęśliwy wypadek, w wyniku którego Ubezpieczony zmarł, został spowodowany lub miał miejsce w następstwie prowadzenia pojazdu mechanicznego lub innego środka transportu przez Ubezpieczonego, który nie był do tego uprawniony.*” Z literalnego brzmienia tego postanowienia umownego nie da się wyprowadzić wniosku, iż do wyłączenia obowiązku świadczenia po stronie ubezpieczyciela - jeśli wypadek w wyniku którego zmarł ubezpieczony miał miejsce w następstwie prowadzenia pojazdu mechanicznego przez ubezpieczonego, który nie był do tego uprawniony - niezbędne jest stwierdzenie istnienia związku przyczynowego pomiędzy wypadkiem a brakiem uprawnień do kierowania pojazdem przez ubezpieczonego. W art. 8 lit. c) umowy dodatkowej został zdefiniowany „nieszczęśliwy wypadek”, w którym zginął ubezpieczony, za który ubezpieczyciel nie wypłaci sumy ubezpieczenia. Użyte w jego treści określenie „w następstwie” oznacza skutek, konsekwencję zachowania ubezpieczonego polegającego na prowadzeniu przez niego pojazdu bez względu na to, czy zachowanie to doprowadziło do „nieszczęśliwego wypadku”. Wypadek musiał być zatem następstwem prowadzenia pojazdu, a nie następstwem braku uprawnień do jego prowadzenia. Posiadanie uprawnień do kierowania pojazdem sprowadza się jedynie na spełnieniu formalnego warunku dysponowania prawem jazdy odpowiedniej kategorii (zob. art. 3 ust. 1 lit a) ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. o kierujących pojazdami Dz. U. Nr 30, poz. 151 ze zm.). Z drugiej strony, trudno wyobrazić sobie w jakich okolicznościach nieszczęśliwy wypadek mógłby być następstwem braku uprawnień do kierowania pojazdem, skoro samo posiadanie uprawnień nie chroni przed samym wypadkiem jak i przed jego skutkami. Z tych wszystkich względów nie można podzielić stanowiska Sądu drugiej instancji,

opartego jedynie na wykładni literalnej, iż do umownego wyłączenia obowiązku ubezpieczyciela zapłaty sumy ubezpieczenia przewidzianego w art. 8 lit. c) umowy dodatkowej niezbędne jest istnienie związku przyczynowego pomiędzy brakiem uprawnień do kierowania pojazdem a nieszczęśliwym wypadkiem, w którym zginął ubezpieczony.

Celowe jest też zwrócenie uwagi, że właśnie brak związku przyczynowego pomiędzy wypadkiem ubezpieczeniowym a określonymi w umowach ubezpieczenia stanami faktycznymi dotyczącymi osób ubezpieczonych stanowił w przytaczanych przez powoda sprawach podstawę uznania za niedozwolone postanowień umów wyłączających odpowiedzialność ubezpieczycieli i podstawę zakazów stosowania tych postanowień w umowach z konsumentami (zob. wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z dnia 11 października 2007 r. w sprawie XVII AmC 68/06 dotyczący między innymi wyłączenia odpowiedzialności ubezpieczyciela za szkody zaistniałe w sytuacji, gdy poszkodowany był pod wpływem alkoholu, narkotyków lub innych środków odurzających bez względu na istnienie związku przyczynowego pomiędzy tymi a okolicznościami zaistniałą szkodą a także wyrok tego Sądu z dnia 7 kwietnia 2011 r. w sprawie XVII AmC 1509/10 dotyczący uznania z tych samych przyczyn za niedozwoloną klauzulę umowną wyłączającą odpowiedzialność ubezpieczycieli za szkody powstałe w czasie ruchu pojazdu, gdy pojazd nie był dopuszczony do ruchu, a w przypadku pojazdów podlegających rejestracji – gdy w chwili zaistnienia szkody pojazd nie był zarejestrowany lub nie posiadał ważnego badania technicznego).

Podzielenie zarzutów skargi kasacyjnej odnoszących się do art. 8 lit. c) umowy dodatkowej nie przesądza ostatecznego wyniku wykładni tego postanowienia umownego, która jak dotąd sprowadziła się jedynie do warstwy językowej. Jeśli zajdzie potrzeba uwzględnienia elementów systemowych, celowościowych, wówczas należy wyraźnie każdy z tych elementy opisać i podać dlaczego i w jakim zakresie mają one znaczenie przy wykładni umowy stron. Trzeba też podnieść, że przy wykładni postanowień ogólnych warunków umowy ubezpieczenia należy uwzględniać cel i istotę tej umowy a także jej rodzaj. W ubezpieczeniu osobowym (art. 829 k.c.) ochrona nie polega na zapłacie odszkodowania za doznaną szkodę, ale na wypłacie określonej sumy pieniężnej

w razie zajścia w życiu osoby ubezpieczonej przewidzianego w umowie wypadku (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2013 r., IV CSK 699/12, nie publ.).

Uchylenie ze wskazanych przyczyn zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego otwiera potrzebę rozważenia zarzutów podniesionych przez powoda w apelacji od wyroku Sądu pierwszej instancji, w tym także ustaleń dotyczących uprawnienia ubezpieczonego do kierowania pojazdem, który w zależności od wyposażenia mógł zostać zakwalifikowany jako motocykl albo samochód, czy abuzywności postanowienia umownego, na którego podstawie ubezpieczyciel uchyla się od wypłaty sumy ubezpieczenia.

Rozważenie tych kwestii przez Sąd Najwyższy w postępowaniu kasacyjnym nie jest możliwe z uwagi na związanie zarzutami skargi kasacyjnej. Z tych wszystkich względów Sąd Najwyższy orzekł jak wyżej na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.